

IFJ. GERŐ LASZLÓ

*ÚJABB ADATOK A VÁRBELI SZENT MIKLÓS
TEMPLOMHOZ*

DEUTSCHER AUSZUG SEITE 524

A budai Várhegy Dunára néző oldalán, a Nagyboldogasszony-templom szomszédságában állt valamikor a domonkosrendi szerzetesek kolostora és Szent Miklósról elnevezett temploma. (1. kép.) A kolostornak semmi látható nyoma sem maradt, a vele kapcsolatos templomnak is kevés. Legismertebb a kolostortemplom tornya, mely legépebben maradt meg; hatalmas méretű falaival romjaiban is tekintélyes hirdetője rég elmúlt korok tevékenységének. A tornyot két régi épület fogja közre, az iskola és a volt pénzügyminisztérium épülete. (2. kép.) Mostanáig csak nyugati oldala állt szabadon. Az az oldal, mely az Ince pápa-térre — volt Iskola-térre — néz. (3. kép.) Leírására később vissza fogunk térni.

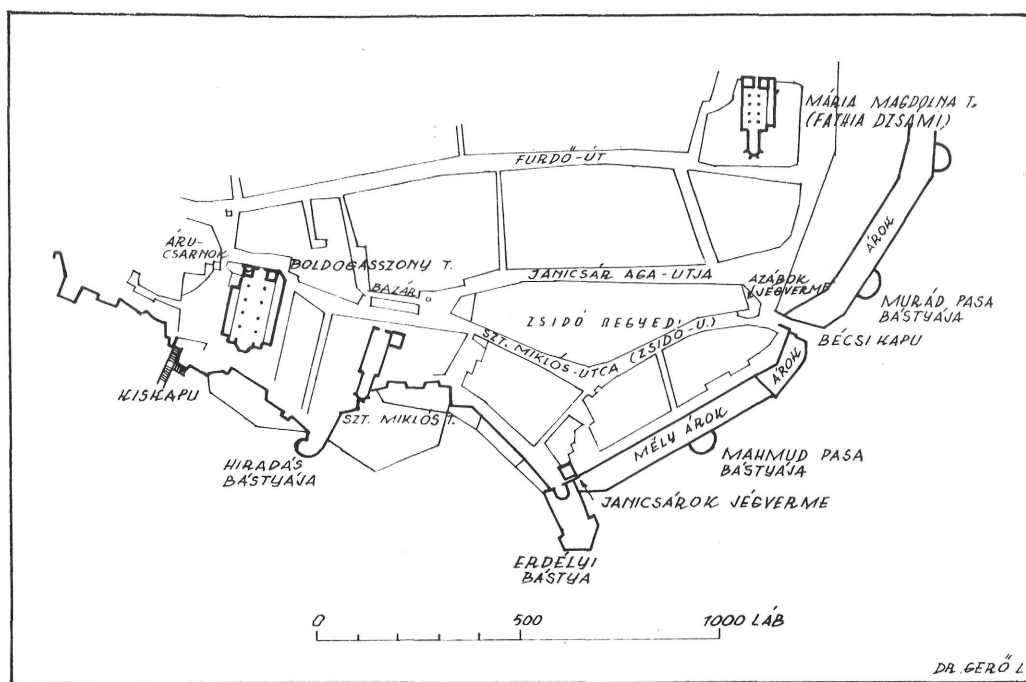
A templom másik látható maradványa az egykori szentély záródása (apszis), melynek falai a Dunára néző bástyafalnak ma is szerves részei. (4. kép.) Ez az egykori szentély fél-nyolcszögletű alaprajzú záródással nézett kelet felé, támpillérekkel megerősített alapfalai a többi bástyafallal együtt lenyúlnak a Ferenc József-intézet kertjébe. A szentélyfalakon nemrég még falugas volt, melyet elbontva, ide helyezték el Julianus barát szobrát.¹

Ha a szobortól a torony felé visszanezünk, akkor a pénzügyi és iskolaépület között régi falmaradványokat látunk. Ezek a templom diadalívjének részei, melyek közül a jobboldali maradványok jól követhetően mutatják a szentélyboltozat bordaíndítását, a diadalív tagozott keretének vállköveit, a külső pillérrel együtt, míg a baloldalin csigalépcső nyomai tűnnek elő, mely valószínűen az itt levő pillér testében az egykori szentélyválasztó karzatra (lettner) vezetett fel.²

Templomunk egyéb maradványai a Székesfőváros Kőműzeumában találhatóak a Halászbástyán. Bordák, lábazatok és más építészeti részleteken kívül a templom egykori szentélypadlóján valamikor elhelyezett gótikus és reneszánsz sírkövek, melyek a múzeum legfőbb

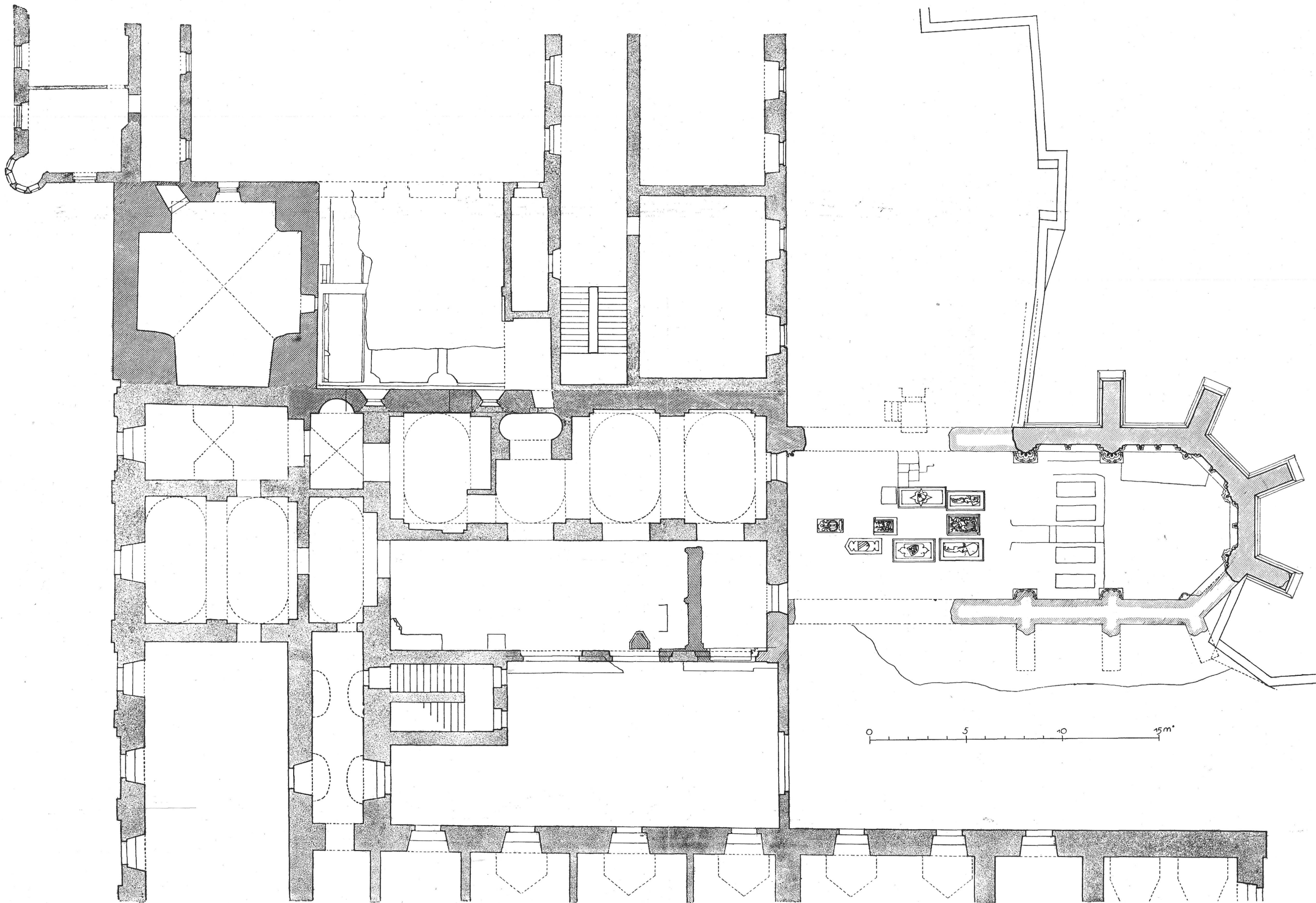
ékességei és melyek a Műemlékek Országos Bizottságának 1902. és 1916. években itt folytatott kutatásai során kerültek elő.³

A templom és vele kapcsolatos kolostor történetével többen foglalkoztak.⁴ Ész szerint a tatárjárás után a lakosság a királyi vár mellett

1. kép. – A domonkosok Szent Miklósról nevezett kolostor templomának környéke 1686 körül, az ismeretlen szerző Rabatta hagyatékából származó térképe után.

keresett oltalmat és ekkor IV. Béla királyunk alatt alakul ki város a budai Várhegyen. Ekkor telepedtek meg itt a domonkosrendi szerzetesek is, akiknek 1248-ban Párisban tartott rendkáptalani határozata alapján a Nyulak-szigetéről költözökdhettek át.⁵ Az 1252. évi bolognai rendi nagygyűlés már a budavári kolostort jelölte ki a következő gyűlés színhelyéül, melyet mint tartományfőnök választó káptalant, itt Budán meg is tartottak. Valószínű tehát, hogy a kolostor építése 1254-ben befejeződött. Első főnökét, az akkori bolognai prior Pál atyát maga Szent Domonkos jelölte ki. Pál atya, a főiskola tudós jogtanára magyar ember volt.⁶ Itt tartózkodott 1301-ben Boccasini Miklós domonkosrendi

2. kép. – A templom és környező épületek alaprajza. A kereszben vonalkázott részek az I. építési időhöz (1248–1254) tartoznak, a sűrűn vonalkázott részek a II.-hoz (1380–1400); a ritkán vonalkázott rész a III.-hoz (1470–1500). A pontozott épületrészek 1686 utáni időkből valók.

bíboros hosszabb ideig, mint a pápa követe, aki Anjou Károly Róbert királyságának előkészítésén fáradozott.

Az 1348. évi pestisjárvány a budai lakosság között a domonkos kolostor lakóit is megtizedelte. A vész utáni időben meglazult fegyelem helyreállítására a pápa Dominici János raguzai érseket küldte ide követül.⁷

A kolostor épületét a késő középkorban gyakran egyetemnek nevezték, »studium generale«-nek is adott szállást és Horváth Henrik megállapításai szerint⁸ a budai, általában a magyarországi szellemi életre döntő befolyással volt. Eltűnt falai között tanítottak a XV. század végén Petrus Niger, Michael de Ungaria, Nicolaus de Mirabilius és 1507-ben egyszerre nyolc tudós párisi professzort hívtak meg.

A szentélypadlóban talált sírkövek (ld. I kép) vizsgálatából Horváth arra a megállapításra jut, hogy azok különböző koruk mellett is egy iskolából kerültek ki — a budai domonkosok kőfaragóiskolájából. Több helyről is tudjuk, hogy a középkori szerzetesházak és nem utolsósorban a domonkosok, kivált ha székhelyük városban volt, erős ipari és művészeti tevékenységet fejtettek ki és a helybeli céheknek érezhető versenyt támasztottak, ami ellen azok többször tiltakoztak. Henrik olasz tudós és Pauher — nyilván német — lovag monumentális síremlékeiből arra következtet, hogy a XIV. században Budán hasonló életformák alakultak ki, mind az udvari-lovagi élet többi gócéban: Párisban, Avignonban, Prágában, vagy a felsőitáliai fejedelmi székhelyeken. Ez a fejlődés Zsigmond alatt éri el tetőfokát. Stibor János síremléke († 1434) és a Châtillon címeres emlék (1433) az 1400 körüli idők iskoláját, a domonkosok budai szobrászműhelyének második állomását szemléltetik.

A szobrászműhely mellett kiváló illuminator-iskola is működött, melynek kimagasló tagja, Váci Péter 1474-ben itt díszítette aquinói Szent Tamás »Summa Theologia«-ját.⁹

Mint látjuk, a várbeli domonkosok iskolája a művészet minden ágára kiterjedt és jellegzetes középkori keveréke volt az »elmélkedő szerzetesi művészi törekvésnek, a speciális rendi hagyományoknak és építőpáholyok rendszerének és a céhszervezetnek«.¹⁰

Későbbi adatok, sajnos, nem maradtak ránk, de tudjuk, hogy a kolostort Budavár visszafoglalása után magtárnak használták és 1686 után

épen állottak a templom falai is, mely a torony falában 1868-ban elhelyezett emléktábla tanúsága szerint »lóólnak, a török után hadi sütőháznak szolgált s végre a jezsuitarend palotájának éjszaki szárnyába beolvasztatott...«. Gárdonyi szerint¹¹ bármennyire elhanyagolták a török hódítók a régi domonkosrendi templomot, mégis kétségtelen, hogy falai a vár visszafoglalása után még olyan jó állapotban voltak, hogy a budai tanács ezeknek a falaknak az átalakításával akarta létesíteni az új plébániatemplomot. A budavári főtemplomot ugyanis I. Lipót 1696 október 10-én kelt adománylevelében a jezsuitáknak adta kollégiumi templom céljára. A jezsuiták először átmenetileg, 1700 februárjában pedig végleg megkapták a plébániai jogosítványokat is.¹² Az 1703-ból kelt kiváltságlevél megszerzése után a budai tanács a jezsuiták jogosítványát állandóan vitatta, s gyakorolni akarván kegyúri jogait, maga akart plébániatemplomot létesíteni a régi domonkosrendi kolostortemplom maradványainak felhasználásával. Gárdonyi okmányokkal igazolja,¹³ hogy míg »a budai tanács azon fáradozott, hogy a régi domonkosrendi templom tulajdonába jusson, a jezsuiták cselekedtek, egyszerűen lebontatták a templomfalakat s ezzel lehetetlenné tették a budai tanács számára a terv megvalósítását, mert azt jól tudták, hogy új templom építésére a budai tanácsnak nincs pénze. Hasztalan tiltakozott a jezsuiták előtt a budai tanács a domonkosrendi templom lebontása ellen, hasztalan követelte tőlük a bontási munkák abbahagyását ; a jezsuiták nem vették számba a tiltakozást s végrehajtották tervüket, ami egyszersmind a főváros egyik értékes középkori műemlékének pusztulását jelentette.«

A szerves fejlődést a török uralom másfél századig megakasztotta. Nem lehet csodálkozni azon, hogy a visszafoglalás barokk embere nem tudott mit kezdeni az ittmaradt emlékekkel. Nem tudott belehelyezkedni a középkor világába és ízlésébe, hanem új ízlést követett, melynek terjesztői a barokk templomépítészet terén éppen a jezsuiták voltak.

A szentélyfalak 1737-ben még épen álltak. J. és A. Schmutzer metszetén a kóruszáródás tető nélkül, de még ép falakkal látható,¹⁴ viszont Langer Ferenc francia mérnök 1749-ből származó térképén¹⁵ már üres foltot találunk a templom helyén.

A térkép a Nagyboldogasszony-templom északi oldalán a jezsuita kollégiumot, a déli oldalán a seminariumot tünteti fel. A csonkatornyot

3. kép. – A templom maradványai észak felől.

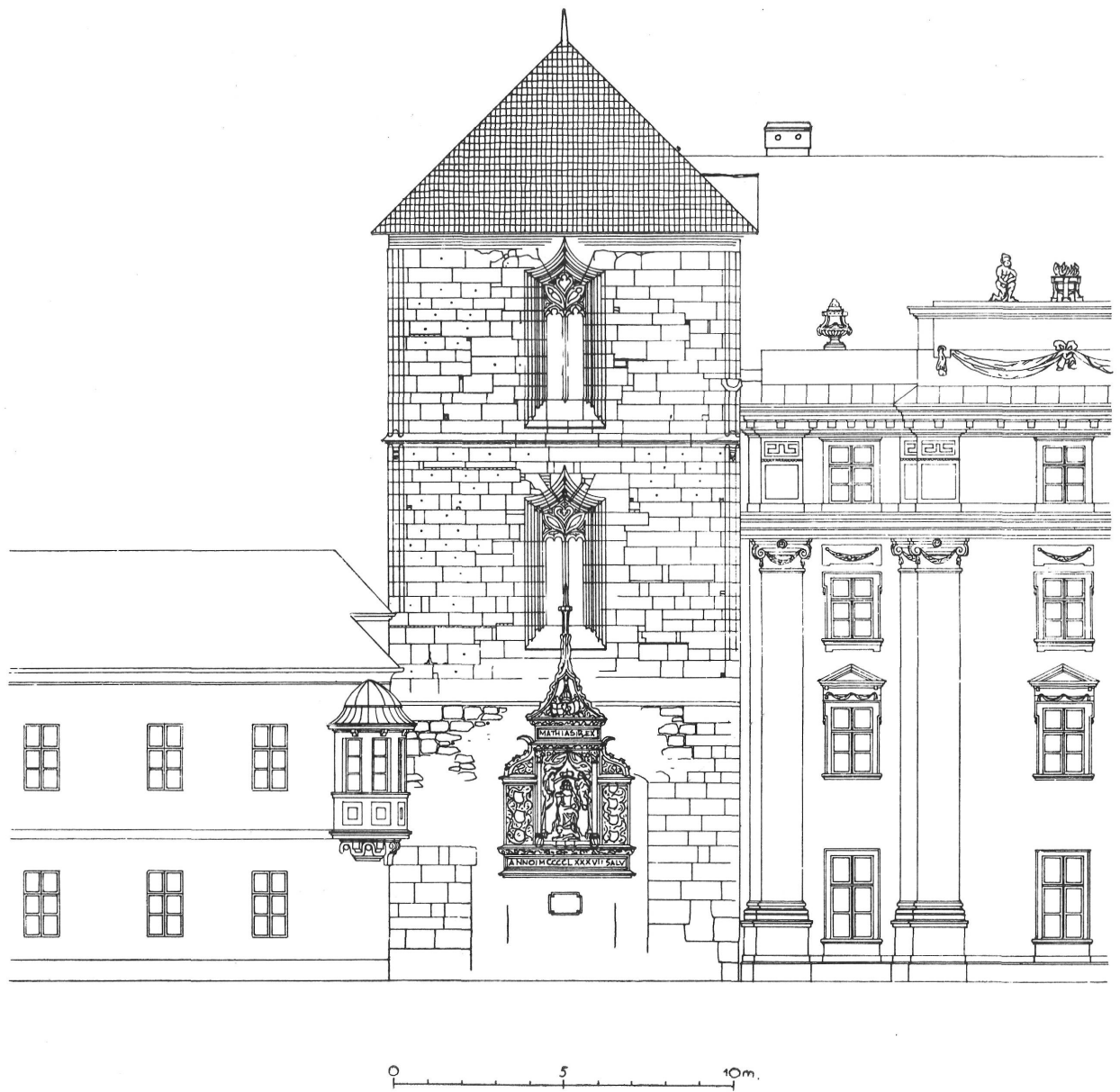

ekkor az újonnan (1748 ?) épült élelmiszerraktár¹⁶ épületébe olvasztották be. A térkép azt bizonyítja, hogy a kollégium épülete eredetileg nem nyúlt a csonkatoronyig, hanem csak később bővítették idáig ki.

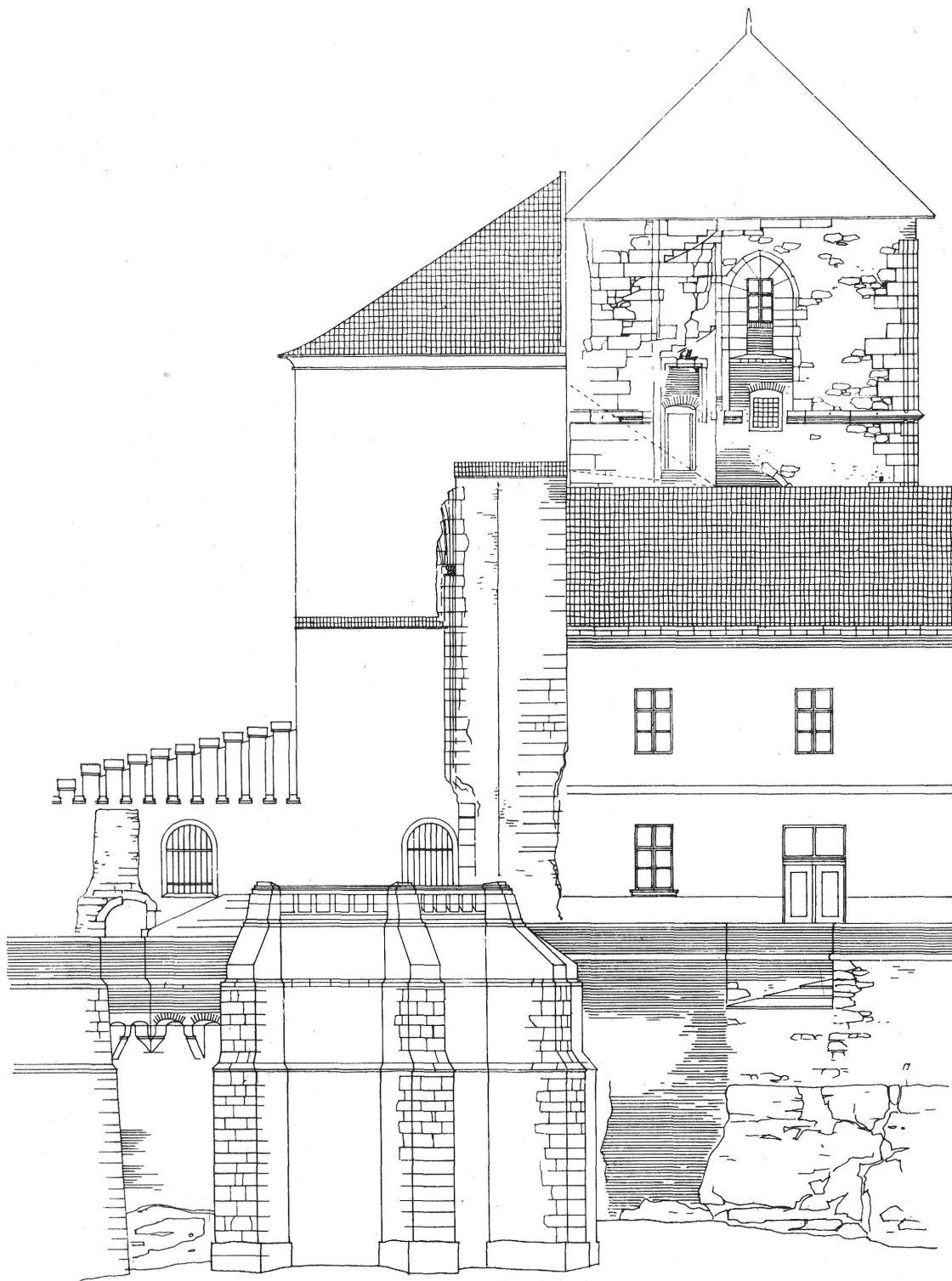
A torony felső emeletei (5. és 6. ábra) ebben az időben valószínűen a kollégium carceréül szolgáltak, erre vallanak az egyik ajtónyílás épen maradt vakolatába bevéselt karcolatok és nevek, melyek közül a következők olvashatók: GYÖNGYÖSI JÁNOS 1764; TURI ISTVÁN 1763; IANOS: BOAC: KISKOMPA; IOAN. OLA; IOANNES CH... VÁRY; STEFANUS WISNOVSKY ANNO DNI 1766, EX LIPIOVICNSIS. Lux is említi,¹⁷ hogy a kollégium kibővítésekor beolvasztották a csonkatornyot, melyben raktárhelyiségeket rendeztek be. Ekkor alakították át külsejét is úgy, hogy a csúcsíves és függönyíves ablakokat befalazták és új kis börtönszerű vasrácsos ablakokat vágtak a toronyfalba ott, ahol az ő általuk megosztott toronyemeletek megkívánták. A torony összes nyugati homlokzatán levő ablakait fallal falazták be és az így keletkező komor hatás miatt tévesztették össze a retteget »csonka torony«-nyal, mely azonban nem itt, hanem a királyi várban volt és az úgynevezett Zsigmond-toronnyal azonos.¹⁸

Ezt az élelmiszerraktárat alakította át később a székesfőváros iskola céljaira és itt volt a Szilágyi Erzsébet-leányliceum egészen 1936-ig, mikor is az I. ker., Mészáros-utcában felépített új otthonába költözött. A jezsuiták bontásából és építkezéséből következik, hogy a ma is álló egykori kollégium épületének falaiba¹⁹ falazták be a domonkosrendiek templomának elbontott kőanyagát, ha tehát valamikor ezt az épületet lebontják, remélhetően sok újabb adatot fogunk kapni a Szent Miklós-templomra is.

A leányliceum elköltözésével régen tervezett kutatómunka indulhatott meg. A nagyon rossz állapotban levő régi épület nem maradt ugyan üresen, mert az Ince pápa-téri szárnyában nyert elhelyezést a visszatért Felvidékről származó diákok otthona, míg a bástya felőli szárnyba került a Szentháromság-téri barakkiskola elbontása óta nélkülözött vári elemi iskola és óvoda. Mégis Némethy Károly dr. tanácsnok javaslatára Szendy Károly polgármester elrendelte a Szent Miklós-tornyot körülvevő épületrészek lebontását és erre a célra az 1942. és 1943. években 24.000—24.000 pengő költséget engedélyezett. Ez alkalom-

4. kép. – A templom maradványai nyugat (Ince pápa-tér) felől.

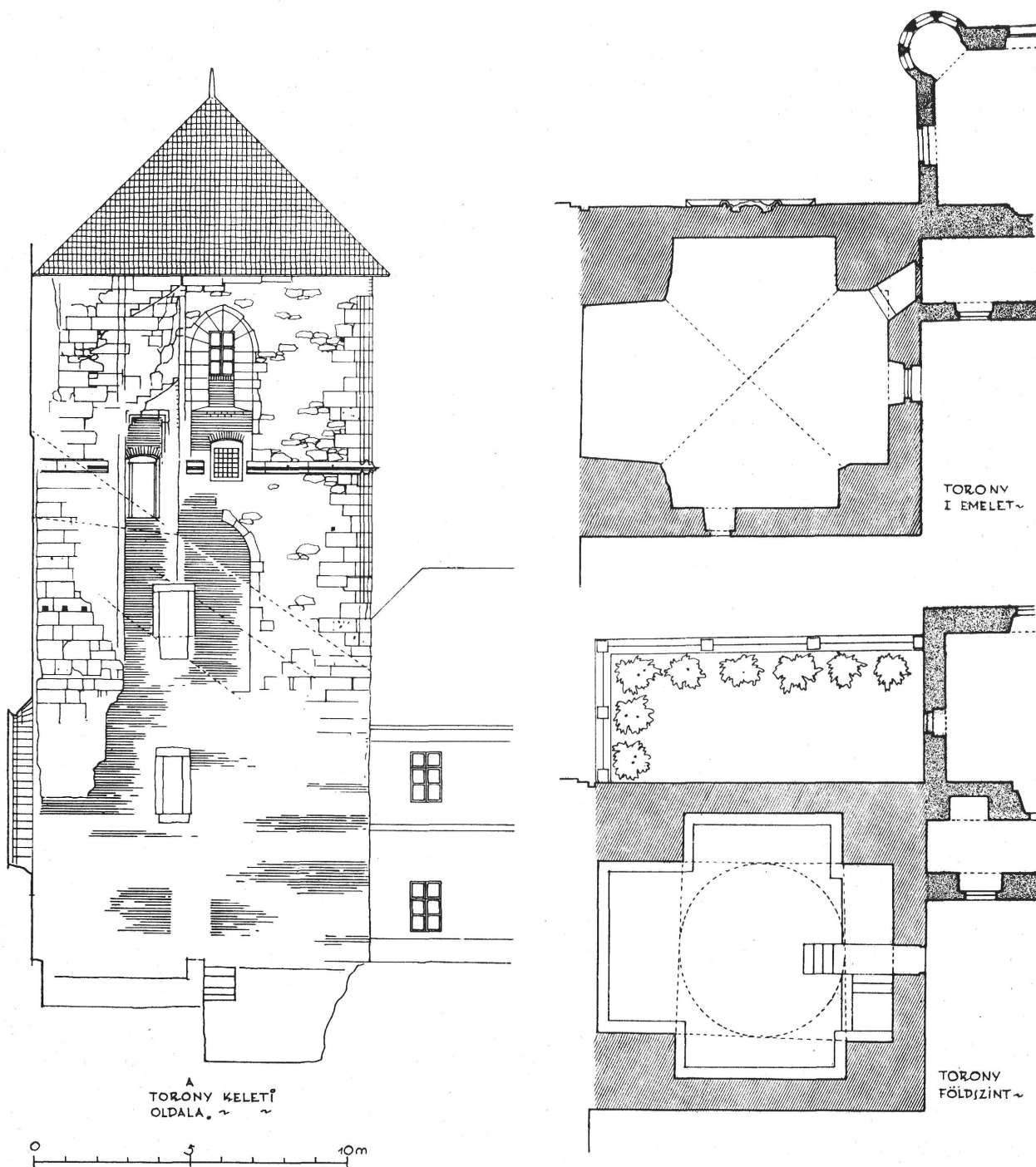
0 5 10m

5. kép. – A templom maradványai kelet (Duna) felől.

mal visszakarta a főváros a torony felső emeleit is a pénzügyminisztériumtól; a felső emeletek bejáratai ugyanis csak onnan voltak megközelíthetők.

Az egykori leányliceum tornatermének lebontásával nemcsak a tornyot akartuk kiszabadítani, hanem a templom északi falának maradványait is és reméltük, hogy az egykori templomfalat takaró volt tornatermi fal lebontása után a templomfalat épségben fogjuk még találni. Itt reméltük az egykori kolostormaradványokat is meglesni és ezért a kutatott területen terepsüllyesztést is vettünk tervbe, hiszen br. Forster Gyula cikkéből tudtuk,²⁰ hogy az 1902-ben végzett ásatás szerint a templomtól északra feküdt a kolostor... »A szentélytől északra kiásott falazatban IV. Béla idejéből való téglák találtak és eredeti helyén volt még egy nyolcszögletű pillér lábazatával együtt.«

A tornyot körülvevő épületrészek lebontása a hozzáfűzött reményeinket messze meghaladó eredményekre vezetett. Az építéstörténet régóta vitás kérdése nyert megoldást; kiderült ugyanis, hogy a templomfal teljes egészében megmaradt, a benne levő két román kori félköríves záródású ablakkal együtt. (7. kép). Igaz ugyan, hogy a fal alsó része nagyon erős rongálódást mutat, az ablakok közép magasságában pedig barokkori új ablaknyílásokat vágtak.²¹ Annál érdekesebbek azonban maguk az ablakok, melyek meglehetősen épségben maradtak meg. (8. és 9. kép.) Az ablaknyílás felső felében a kőkávéba bevágott kisebb hornyot láthatunk, melynek megfelelően a kőkávé túlsó oldalán vasrács rúdjaiknak a nyomait találjuk, a kifelé szélesedő ablakbélés falába bemélyítve. A rács és horony elhelyezése arra vall, hogy az ablak alsó felét később befalazták és csak felső felét használták. Ezt az időt arra kell tennünk, mikor a templomhajó már használaton kívül volt, különben nehezen magyarázható a rács elhelyezése, mely mindig az ablak külső oldalára mutat. Ekkor vésték le az ablakok mély bélésének alsó rézsűjét is, hogy azokat könnyebben lehessen befalazni (hogy a befalazás falteste vízszintes alapon nyugodhasson). A befalazás késői, mert a templom III. építési korából származó bordákat találtunk benne. A helyükön maradt béléskövek megdolgozott homlokkfelülete és durván lefaragott részének határvonala azonban lehetővé tette az eredeti rézsűvonal meghatározását, melyet a helyreállításnál pontosan betartottunk. Fölöttük

6. kép. — A templom maradványai. A tornyon jól kivehetők az eredeti csigalépcső és a három különböző barokk-kori tetőszék nyomai. A vízszintes vonalkázás téglajalkiegészítést jelent. A cikkben említett bekarcolt nevek a csigalépcsőbe beépített legfelső nyílás béléséből valók.

faragott kősor húzódik, melynek alsó fele faragott homorú tagozatot mutat, míg felső — eredetileg kiugró — részét durván leverték. Véleményünk szerint ez a párkány a kövek kis méretei miatt főpárkány nem lehetett, de mégis valamilyen övpárkány volt, melyet a barokk korban ideépített épületek tetőszékének elhelyezésekor lefaraghattak. (10. kép.)

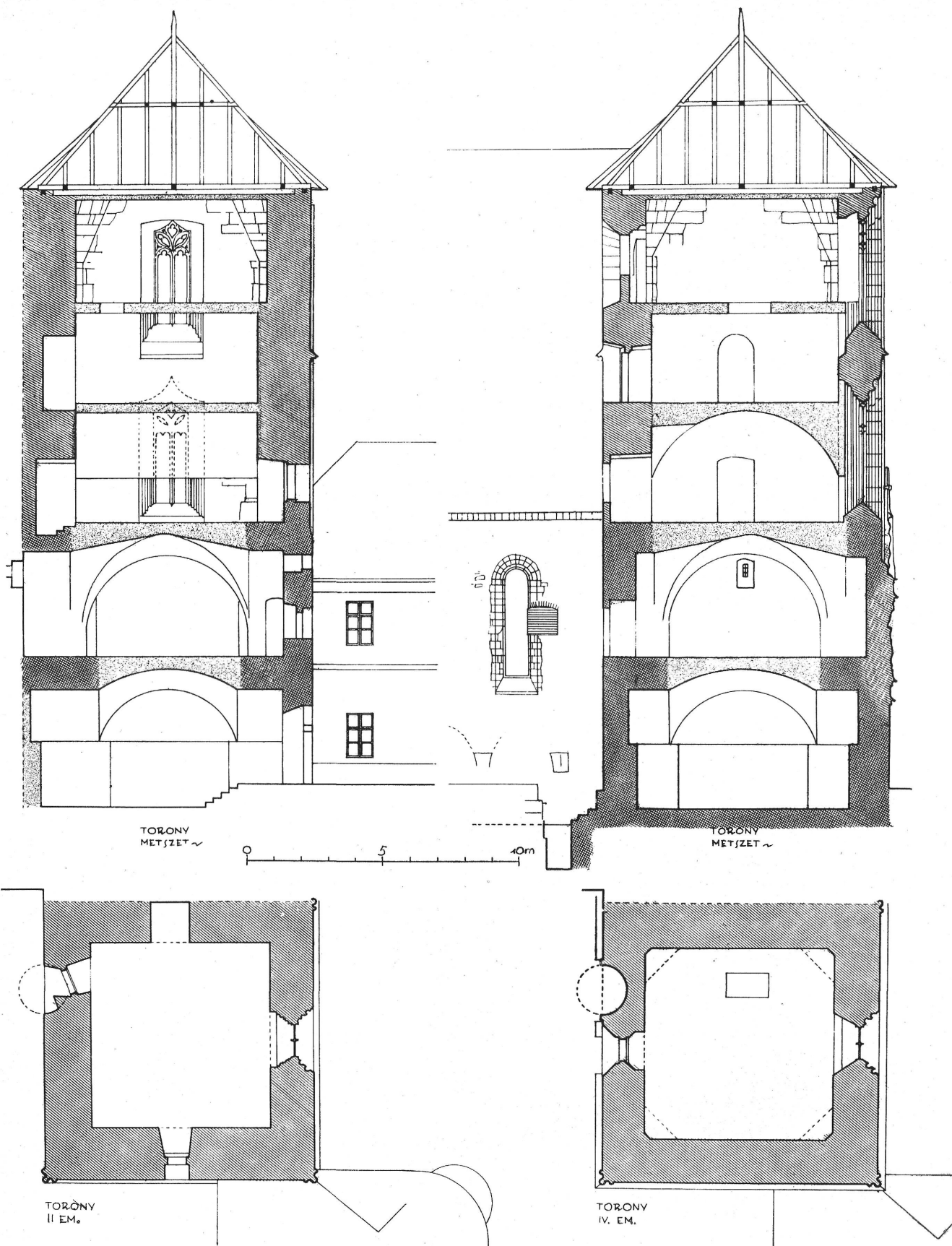
Maga a templomfal, sajnos, nem készült faragott kőből, hanem vegyesen falazott apró kövekből rakták össze-vissza és csak az ablakkeretek és a már említett párkány vannak faragott kőből. Ezek is rongált állapotban maradtak ránk, mert nem időálló kőből készültek, hanem budakörnyéki puha mészkőből (úgynevezett mészhomokkő), mely a fagyot nem bírja és fennmaradását jórészt annak köszönhetjük, hogy századokon át befalazás védte az időjárás viszontagságai ellen.

Mint hogy a templomfal túlsó oldalán a pénzügyminisztériumhoz tartozó hivatali helyiségek vannak, az ablakokat feltárást követően befalaztuk — a mellékelt felvételi rajz szerinti mértékben, — oly módon azonban, hogy az ablakkáva és az utána ismét kiszélesedő ablak látható legyen. A barokk-kori nyílásokat mai téglával falaztuk be és téglával pótoltuk a hiányzó ablakkeretköveket is, hogy a helyreállított rész könnyen felismerhető legyen. A megsérült és elmállott eredeti kövek egy részét fagyálló édesvízi mészkőből (úgynevezett travertino) faragtuk újra.

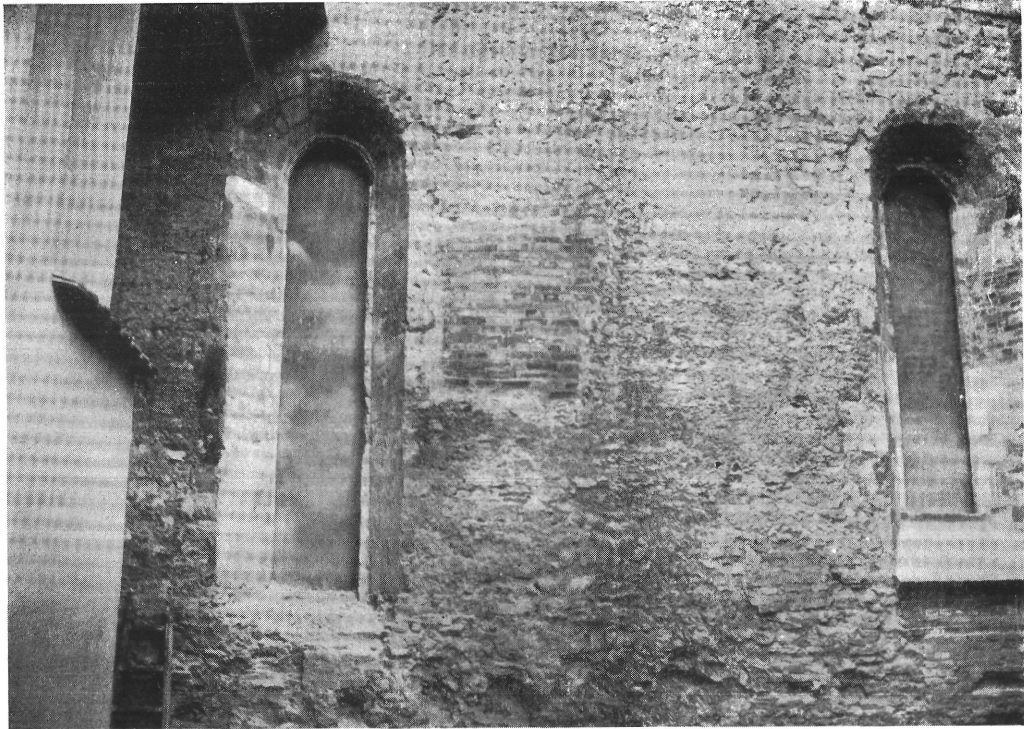
Az eddig végzett kutatás másik érdekessége a templomfalban látható ívsor,²² melyet helye miatt, és az egyik kövön követhető, lefelé csúcsba szaladó bordakeresztmetszet miatt az egykori kolostor kerengőjének tartunk. (11. kép). Erre vall az is, hogy az ívsor kövei mindössze 15 centiméterrel nyúlnak csak bele a templom falazatába, és ezért több helyen hiányoznak is. Ez a kerengő ma még képzeletben sem állítható helyre, mert hiányzik az udvar felőli oszlopsor falalapjainak felkutatása és az eredeti terepszint meghatározása.

Eddigi munkánk keretében csak kisebb földmunka elvégzését tudtuk beiktatni, melynek kapcsán a barokk-kori pincepadlót három darab vörösmárvány padlóburkolat töredékkel sikerült rögzíteni. A padlólapok a határoló barokk téglából falazott fal alá nem nyúlnak, tehát velük egyszerre készültek. Ugyanezt a szintet határozza meg az a két

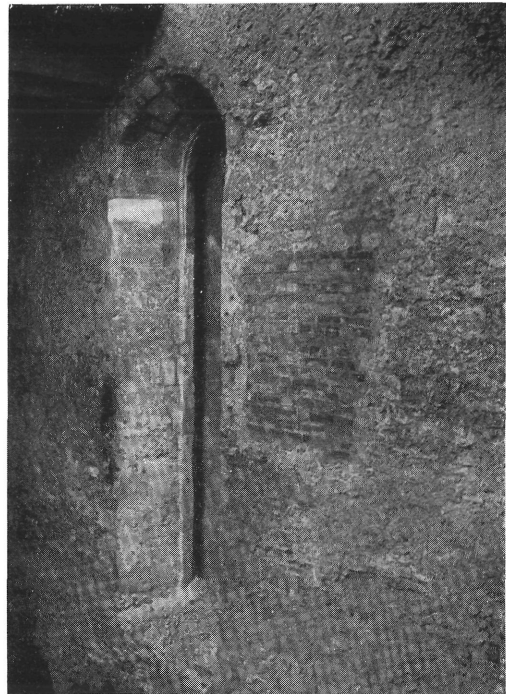
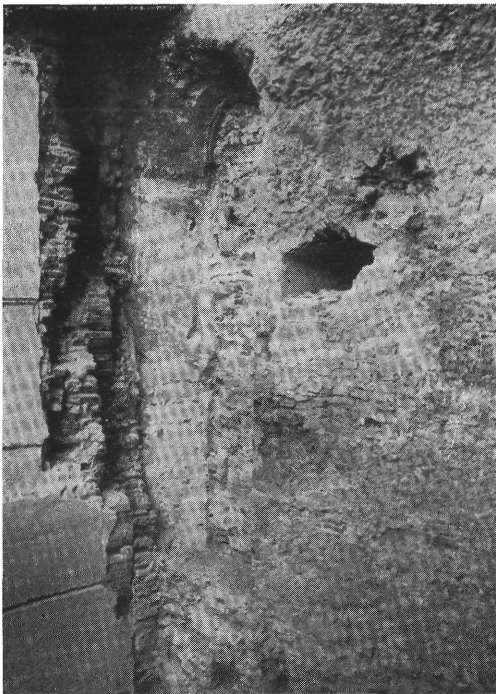

7. kép. — A templomtorony maradványai. A sűrűn vonalkázott részek a II. építési időhöz tartoznak (1380—1400), a ritkán vonalkázottak a III.-hoz (1470—1500). A pontozott részek 1686 utáni időkből valók.

8. kép. – *A románkori templom északi fala a két megmaradt ablakkal.*

9. és 9/a kép. – *A bástyához közelebb eső ablak restaurálás közben.*

10. kép. — *Restaurált románkori templom-ablak a torony és templomfal csatlakozásával.*

nagyméretű keménymész-kő lépcsőfok is, mely egykor a toronyból az udvar szintjére vezetett, és mely eredetinek látszik. Mégis a gótikus és barokk terepszint azonosítása ma még korai, minthogy az udvar felőli falalapok feltárását nem fejeztük be. A templom falát a mai szintnél mintegy 2·80 méterrel mélyebben levő és a várhegyet borító mészkő-lepényig alapozták le.

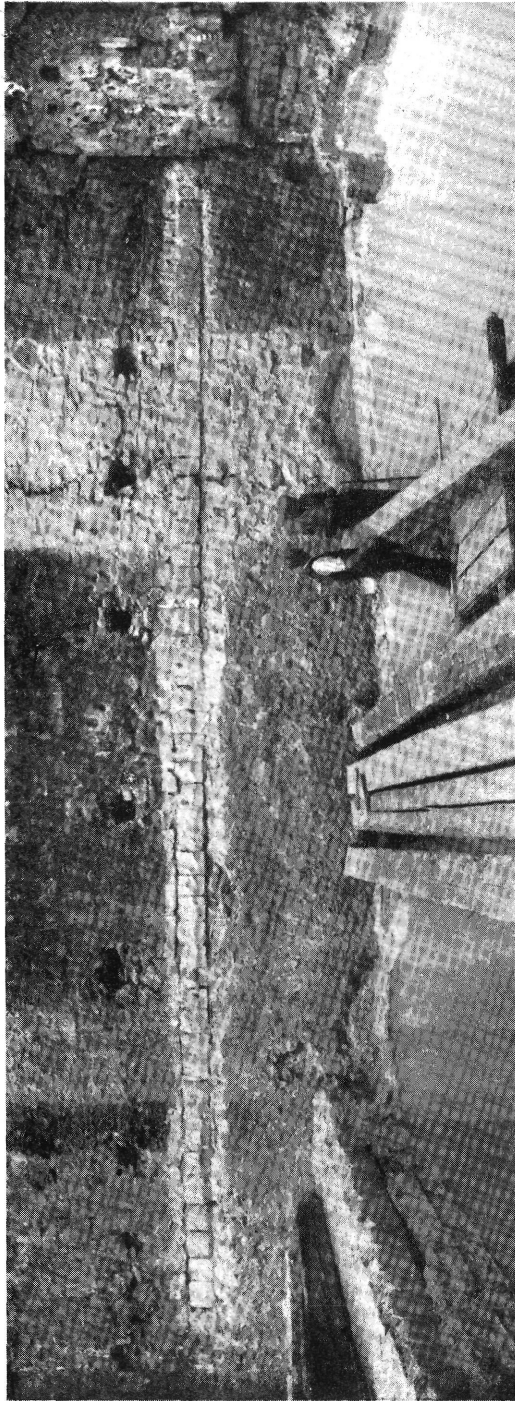
A torony körüli bontáson kívül levertük a belsejében levő vakolatokat, elfalaztuk a pénzügyminisztériumi hivatalokba vezető ajtónyílásokat és elbontottuk a toronyban levő későbbi beépítéseket, így egy dongaboltozatot a második keresztboltozat fölött, valamint az első keresztboltozatra mintegy 60 esztendővel ezelőtt épített víztartómedencéket, melyek románcementbe falazott, belül hornyolt vörösmárványlemez borítású oldalfalakkal, alsó 15 cm vastag tiszta agyagszigeteléssel, ezen 15 cm vastag betonfenékkal készültek.

Az így előkerült falak nagyon rossz állapotban vannak úgy kívül, mint belül. A rajtuk levő egyenletes koromréteg nagy tűzről tesz tanuságot. Ezt mutatja egypár előkerült kődarab is, melyet a ráfolyt üveg vékony rétegben borít.

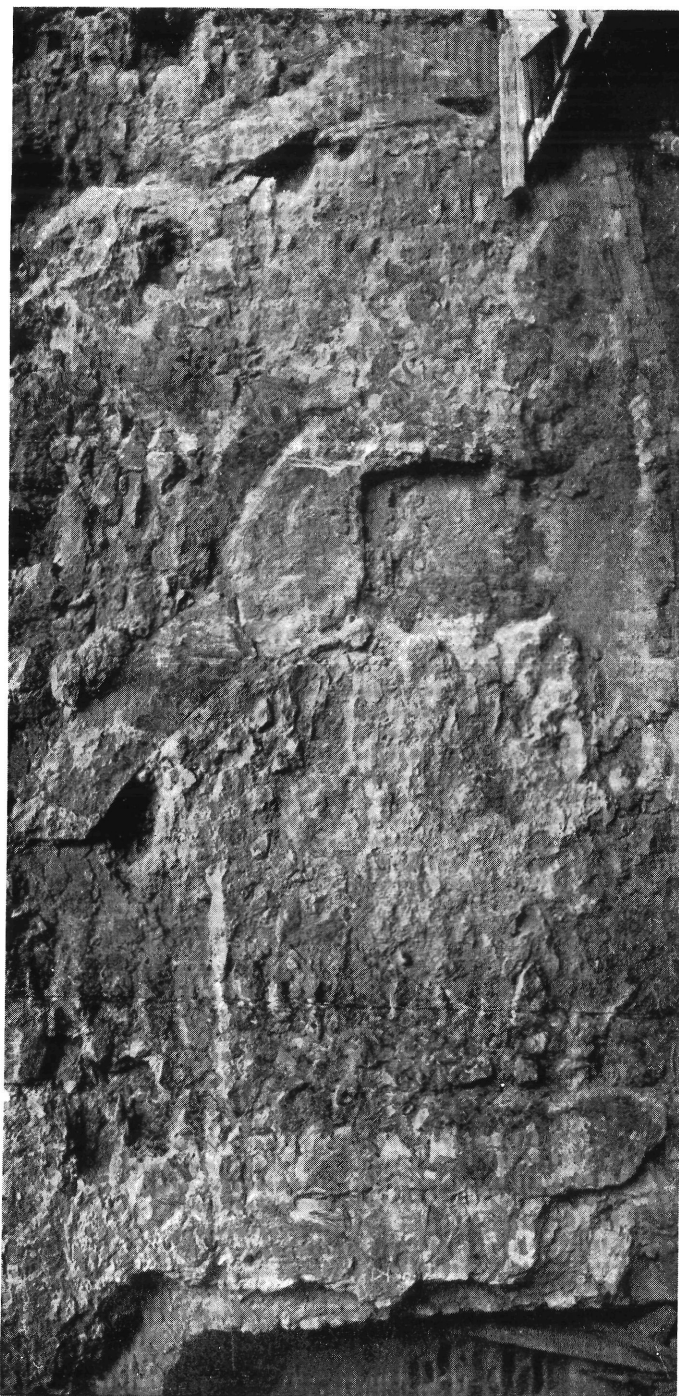
A nagy hiányokat mutató toronyfal külső és belső részein téglából készített kiegyenlítő falakat találunk, mely hol élére állított kivitelben, hol pedig több téglavastagságban készült, és melyeknek legnagyobb részét Mária Terézia korabeli M. T. 1747 jelzésű téglából falazták. (12. kép.)

A mai adatok alapján három építési szakaszt különböztethetünk meg. Az első szakasz 1248—54 közti időre tehető. Ekkor épült a kolostor és a templom főhajója, melynek sík mennyezete lehetett fagerendás födémmel. Legalább is erre vall a falak vastagsága és az, hogy a templomhajónak nem volt támpillére.

Ehhez a maghoz épülhetett a XIV. század végén a hosszú szerzetesi szentély, melynek elegendő tagozata maradt meg ahhoz, hogy korát a XIV. század utolsó évtizedeiben határozhassuk meg.²³ A szentély kelet felé néző ötoldalas záródásának (apsis) öt boltmezős boltozat felelt meg. Falait az 1902-ben végzett ásatás alkalmával felmérték. Az előkerült öt pillérnyaláb és a köztük volt ülő ikerfülkék (sedilia) csatlakozása arra vall,²⁴ hogy a szentélyfal pillérkötegeinél a két szélső körtetag

11. kép. — A templomjal párhánya a bontási munka közben. (Atul a két ablak íve már látható.)

12. kép. — A kolostor kerengőjének nyomai a románkori templom-falban.

13. kép. — A torony keleti oldala. Jól megfigyelhető a csigalépcső és ajtókerete, az övpárkány, a gótikus ablak, melybe később négyzetes ablakot vágtak. Az alsó csúcsíves ablakot és a megsérült toronyfalakat barokk téglafalak egészítik ki. Az eredeti köveken jól láthatók a puskagolyó nyomok.

tengelyvonala kb. 45 fokos szöget alkot. Mivel a diadalív melletti félpillérek köteg azt bizonyítja, hogy a boltozat bordái a pillértagok keresztmetszetével úgy formában, mint méretben teljesen megegyeznek, arra következtethetünk, hogy a keresztboltozatok bordái a zárókőnél is 45 fokos szögben találkoztak egymással. Az így visszaszerkesztett szentély tehát keresztboltozatos lehetett, ahol a boltozatok terhet kötegpillérek vitték le, melyeket gazdag lábazat díszített, kívül pedig támpillérek erősítettek meg. A pillérek között finoman tagolt íves, falbamélyített ülő ikerfülkék voltak, fölöttük nagy mérműves színes ablakokkal.

Ebből a második építési szakaszból valónak tartjuk a tornyot is, legalábbis annak alsó emeleit.

A torony erős kiugrású övpárkánya fölött látható hornyolt sarok pálcatagozat viszont már a XIV. századvégi második kornál későbbi időre mutat. A tagozatok áthatásai a késő gótikát, a fióktorony ajtajának kőkeretében látható kima tagja pedig a reneszánsz közelségét árulják el. A torony felső emeleit tehát a harmadik építési szakaszra kell tennünk, a XV. század utolsó negyedére. Így határozza meg ezt Lux Kálmán dr. is,²⁵ aki a torony Ince pápa-tér felé néző részét 1924-ben restaurálta. Ugyanerre az időre, a XV. század végére teszi Lux Kálmán a szentélyt a templomhajótól elválasztó kőkarzat építmény (lettner) keletkezésének idejét is, melynek építőjében, H. K. mesterben a meissenai Krebs építőcsalád leszármazottját sejtí. Az Űri-utca 36. sz. ház udvarán befalazott H. K. monogrammal bíró és a meissenai mesterjegyet mutató oszlopfőnek a szentélyráccsal való formai megegyezése alapján kimutatott összefüggéssel magyarázza az Albrechtsburggal való rokonságot, mely a csonkatorony függönyíves ablakmegoldásánál jut kifejezésre.²⁶

Tornyunk legfelső része a sisakkal együtt elpusztult. Elképzelhető, hogy a romjában is hatalmas torony egykori épségében Budavára külső képének egyik főkéssége és jellegzetessége volt.

Legelső emeletének az Ince pápa-tér felé néző homlokzatán nyert elhelyezést a bautzeni úgynevezett Mátyás király-émlék kemény mészkőből faragott másolata,²⁷ melyet a székesfőváros 1930-ban készíttetett és melynek eredetije a bautzeni Ortenburg-várkastély kaputornyán van.

A maradványok pontos bemérése²⁸ és fotografálása után a kutatási és helyreállítási munkák ezévre lezárultak. A jövő évre maradt külön-

böző toronyemeletek eredeti szintben való helyreállítása, melyet alul bordás vasbetonszerkezettel terveztünk. Ez a földem a toronyfalak összefogását is szolgálni fogja, idegen anyaga pedig lehetővé teszi a helyreállítás megkülönböztetését. Az emeletek megközelítését külső csigalépcső fogja szolgálni, melyet a feltárandó és helyreállított fiatoronyban helyezünk el, és mely eredetileg is erre a célra szolgált. A fióktornyot nyerstéglafalazatból terveztük, emeletsoronként a toronyba falazott konzolos kiváltásokkal, hogy az új rész építésével járó ülepedési repedéseket elkerülhessük. A fiatorony nyomai az eredeti falban követhek, egészen a torony alsó részének téglakiegészítéséig. Felső felében az eredeti lépcsőfokok a lépcsőméreteket, falbekötéseknek nyomai a fióktorony vastagságát, homorulata az átmérőjét adják meg. A belőle nyíló korbelt ajtókeret pedig következtetni enged a már említett torony-szoba eredeti szintjére.

Kiegészíteni tervezzük a kiegyenlítő falazat eltávolítása és a szerkezeti megerősítések elvégzése után az előkerülő és részben már előkerült eredeti részleteket nyerstégla modorban, úgy, ahogyan azt az ablakoknál tettük. A repedéseket vasbeton fecskefark-kötésekkel akarjuk összefogni és elhelyezésük után híg cementtel kiönteni. Az ilyen módon helyreállított torony belső helyiségei téglaburkolatot kapnak és a székesfőváros kőműzeumi anyaga egy részének — a magyar középkor kevés számú töredékének — méltóbb elhelyezésére fognak szolgálni.

További terv volna a templom többi hozzáférhető részeinek kibontása. Így elsősorban a rendkívül gazdag tagozású szentélyé, melyet a bástya szintjének mintegy másfél méteres süllyesztése²⁹ útján lehetne napvilágra hozni, a fagyálló kemény mészkövekből újrafaragott részletek és a kőburkolatú padló a benne talált igen szép síremlékekről készített másolatokkal — vagy rajzuk bevésésével — nagy nevezetessége lehetne fővárosunknak. Ezzel egyidejűen lehetne feltárni a tömör kerítőfal kibontásával a szentélykarzat maradványait is.

A leírtakban a vár legrégibb műemléke bontakozik ki; messze multba vesző 1250-es évszámával a vári épületek korát megelőzi és 700 esztendősz vizontagságos sors után ritka élő bizonyítéka történelmünknek. Méltó fenntartása és helyreállítása kedves és elsőrendű kötelességünk.

I R O D A L O M

- Iffy. Csemegi József* : »A Szent Miklósról nevezett budavári dominikánus kolostortemplom.«
Történetírás I. évf. 5—6. sz. 1937.
- Divald Kornél* : »Budapest művészete a török hódoltság alatt.«
- Donin, R. K.* : »Die Bettelordenskirchen in Österreich.« Baden bei Wien. 1935.
- Forster Gyula br.* : »A budavári Halászbástya és a Domonkos szerzetesek templomának romja.
Magyarország Műemlékei. I. köt. Ásatások leírása. 1905.
- Genthon — Nyilas Kolb* : »Budapesti képeskönyv.«
- Gárdonyi Albert dr.* : »A budavári domonkosrendi templom pusztulása.« Historia. II. évf.
1—2. sz. 1929.
- Horváth Henrik* : »Buda a középkorban.« Budapest, 1932.
— »A Fővárosi Múzeum Kőemléktárának leíró lajstroma.« Budapest, 1932.
— »Budai kőfaragók és kőfaragó jelek.« Budapest, 1935.
— »Budapest művészeti emlékei.« Műemlékek Országos Bizottsága kiadása. Budapest, 1938.
- Lux Kálmán dr.* : »A gótika műemlékei.« Budapest műemlékei. Szerk. Lechner Jenő dr.
Budapest, 1924.
— »A budavári Szent Miklós-torony.« Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönyének havi
füzetei 1925. II. 4—6. sz.
- Lux Géza dr.* : »Adalékok a budavári Szent Miklós-torony építészet történetéhez.«
Technika, 1940. évf. 4. sz.
- Némethy Lajos* : »A Domonkosiak Szent Miklósról nevezett temploma és zárdája a budai
várban.« Credo folyóirat, 1931.
- Rokken Ferenc dr.* : »A budavári Szent Miklós-torony.« Historia II. évf. 1—2. sz. 1929.
- Rupp Jakab* : »Buda-Pest« 1868.
- Szendrey János* : »A budavári Domonkos-templom ásatása.« Arch. Ért. 1902.
- A felvételi rajzokat Lux Géza dr. építész, a fényképfelvételeket szerző készítette.

JEGYZETEK

AZ ÚJABB ADATOK A VÁRBELI SZENT MIKLÓS-TEPLOMHOZ C. TANULMÁNYHOZ

- 1 A falugas nem volt szerencsésnek mondható, mert nyugtalan vonalaival zavarta a bástya művészi és nagyvonalú megoldását. Helyébe 1935-ben állíttatta a székesfőváros a tatár veszedelmet hírülhözó Julianus barát szobrát, aki az őshazát kutató és ottani pogányok közt térítő útjára ebből a kolostorból indult el. A szobor elhelyezése nagyon szép, de a szentély feltárását ismét akadályozza.
- 2 Az épületmaradványok legújabb fotográfiáit l. Horváth Henrik: »Buda a középkorban«. Bpest, 1932. c. munkában.
- 3 Az ásásokat Schulek Frigyes és dr. Foerk Ernő építészek vezették, leírásukat l. Arch. Ért. 1902. évf. 395—404. II. Szendrei János dr. és a Magyarország Műemlékei I. köt. 148—156. II. br. Forster Gyula cikkeiben.
- 4 L. az idevágó irodalom összefoglalását a cikk végén.
- 5 Némethy Lajos: »A domonkosiak Szent Miklósról nevezett temploma és zárdája a budai várban«. 3. o. Bpest, 1932.
- 6 Lux Kálmán: A budavári Szent Miklós-torony. 45. o.
- 7 Lux id. m. 46. o.
- 8 Horváth Henrik id. m. 63. o.
- 9 Esztergom, Főszékesegyház könyvtára.
- 10 Horváth id. m.
- 11 Gárdonyi Albert dr. »A budavári domonkosrendi templom pusztulása«. Historia. II. évf. 139., 140. II. Bpest. 1929.
- 12 A Nagyboldogasszony-templom közp. fűtésének létesítésével kapcsolatban, idén a légcsőtorna építése alkalmával a torony déli oldalán levő járda alatt a jezsuita rendház alapköve került elő, melyen ön-lemezen a következő szöveg olvasható:

HAEC FABRICA PRO
CONVICITU ET SEMINA-

RIO SOCIETATIS JESU
EST INCHOATA BUDAE
DIE 10. MARTY ANNO MDCCII.

- 13 Gárdonyi id. m. 140. o.
- 14 L. Genthon—Nyilas Kolb: »Budapesti képeskönyv« 10 ábra és 148 o.
- 15 Plan de la forteresse de Bude.
- 16 Egy 1756-ból származó térkép az 1749-ből való Langer-féle térkép adataival egyezik s a mai iskolaépületet élelmezési raktárnak nevezi. Tehát az élelmezési raktár 1749-ben már állott. Más, XIX. század-eleji térkép viszont már elemi iskolának mondja. A torony homlokán 1868-ban elhelyezett felirat tehát, mely szerint »a kolostor helyére mai gimnázium 1748-ban épült« helytelen. Az évszám csak az épületre vonatkozik, mely akkor még élelmiszerraktár céljaira szolgált.
- 17 Lux id. m. 50. o.
- 18 Helyét l. a Károlyi—Wellmann: »Budavár visszafoglalása« c. munka térkép-mellékletén.
- 19 L. 12. jegyzetet.
- 20 Forster id. m. 148. o.
- 21 L. a felmérési rajzot.
- 22 L. a felmérési rajzot és fényképet.
- 23 Ifj. Csemegi József: »A Szent Miklósról nevezett budavári dominikánus kolostor-templom.« Történetírás. I. évf. 489—497. II.
- 24 Csemegi id. m. 493. o.
- 25 Lux Kálmán dr.: »A budavári Szent Miklós-torony« Magyar Mérnök és Építész Egylet havi füzetek 1925, II. 4—6. sz. 45. o.
- 26 A torony helyreállítására vonatkozó adatokat l. Lux Géza: »Adalékok a budavári Szent Miklós-torony építészettörténetéhez.« »Technika«. 1940. 4. sz.

27 A torony homlokzatán látható feliratos emléktáblák szövegei:

- I. ITT ÁLLOTT A DOMONKOSRENDI SZERZETESOK SZENT MIKLÓS-RÓL, ELNEVEZETT KÖZÉPKORI EGYHÁZA ÉS KOLOSTORA, MELYBEN A MÁTYÁS KIRÁLY ALAPÍTOTTA EGYETEM VIRÁG-ZOTT. A HATALMAS, EGÉSZEN A BÁSTYAFALIG TERJEDŐ TEMPLOMNAK A TÖRÖK HÓDOLTSÁG ÉS A FELSZABADÍTÓ OSTROM UTÁN EGYETLEN MARADVÁNYA EZ A FELSŐ RÉSZÉBEN HIÁNYOS, STÍLUSA SZERINT XV. SZÁZADBELI TORONY, MELYET A MŰEMLÉKEK ORSZÁGOS BIZOTTSÁGA RESTAURÁLTATOTT 1926-BAN.

A TORONY FÖLDSZINTI FALÁN ELHELYEZETT EMLÉKMŰ KŐBEFARAGOTT MÁSOLATA ANNAK A MÁTYÁS KIRÁLY ÉLETHŰ KÉPMÁSÁT TARTALMAZÓ EMLÉKTÁBLÁNAK, MELYET BAUTZEN VÁROSA ÁLLÍTTATOTT 1486-BAN, MÁTYÁS KIRÁLY IRÁNT VALÓ HÓDOLATA JELÉÜL, S AMELY A NEVEZETT VÁROS KAPUTORNYYÁN MA IS HIRDETI A NAGY KIRÁLY KITERJEDT BIRODALMÁNAK EMLÉKÉT.

AZ EMLÉKMŰNEK A MÁTYÁS ÁLTAL MEGHÓDÍTOTT TARTOMÁNYOK CÍMEREIVEL ÉS A HUNYADI-CÍMERREL DÍSZÍTELT SZÁRNYÁT EGY AZ 1715. ÉVBŐL SZÁRMAZÓ RÉZMETSZET ALAPJÁN DR. LUX KÁLMÁN ÉPÍTÉSZ TERVEI SZERINT ÁLLÍTOTTA HELYRE. MÁTYÁS KIRÁLYNAK, BUDA VÁR FELVIRÁGOZTATÓJÁNAK DICSŐSÉGES EMLÉKEZETÉRE ÁLLÍTOTTA BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS KÖZÖNSÉGE, 1930.

II.

Ezen torony mely helytelenül a történetileg híres Csonkatorony-nak tartatik, 1252 körül IV. Béla k. alatt a dömések által épített sz Miklósnak szentelt egyház tornya volt. Az egyház éjszaki oldalán a mai gymnasium telkén állott a kolostor, melyben Mátyás k. 1477-ben állította fel tudományos egyetemét. A török korban (1541—1686) a kolostor egészen elpusztult, a templom lóolnak, a török után hadi sütőházul szolgált s végre a jesuita rend palotájának éjszaki szárnyába beolvasztatott mind a kolostor mind az egyház tornyai és alapfalai a mai bástya falait képezik. A kolostor helyére a mai gymnasium 1748-ban épült. A M T A R R 1868

- 28 A felmérési rajzok dr. Lux Géza építész, műegyetemi adjunktus munkája, a fényképfelvételeket szerző készítette.
29 Schulek János építész úr szíves közlése szerint a Halászbástya építéskor edesatyja, Schulek Frigyes is mélyebb szint-

ben akarta megoldani a terep rendezését, aminek az volt az akadály, hogy az idénézö udvarban igen sűrűen fordultak meg lovaskocsik, melyek itt rakodtak és ezek miatt más megoldás nem volt lehetséges.